

ГЕО МИЛЕВ

(РЕВОЛЮЦИЯ И ЕСТЕТИЧЕСКИ ВЪЗГЛЕДИ)

Видка Николова

„Започва трагедията!“ — пише Гео Милев за кървавия септември на 1923 година. Фактически трагедията започва години преди това. Бай Ганьо запалва първата главня и с политически фойерверки поднася Алековата глава като най-голямо достижение в ръцете на Фердинанд. Това е началният удар, първият вик на властниците — „В името на народа!“. Партии и правителства си предават този „девиз“ като щафета. „Лъжата лъже, лъжата управлява, лъжата краде.“¹ Новото време нахлува и със зашеметяващ удар доказва, че не може да се живее само със спомените и миналото, захвърля ги през борда си като баласт. Духовете на възрожденските мъченици вълнуват, извършват подмолното движение в умовете, но не дават отговор. „Властта е моята всегашна любовница“ — нахално и шумно изповядва всяка политическа катедра. Кумирите, „срутените кумири“ притискат рамената. Но Бузлуджанският конгрес в България е безспорно доказателство, че живата вода съществува. Тя донася „първата любов“ на цяло поколение в българската интелигенция, без обаче да му осигури защитна ризница пред „кръстопътищата“. Революционният романтизъм на една предосвободенска епоха не дава възможност за много размисъл, но краят на миналия и особено началото на 20 век налага логическа преоценка, мъчително търсене на нови извори. При други социални и политически условия това търсене е вече факт в Русия, Франция, Белгия, Германия. Етично чистите натури се изправят пред хаоса — безнадеждни и мечтателни — защитени само от томителните образи на своите „пияни кораби“, на своите скитници, самотници и чудаци. Творците, създателите на духовната свобода, възпелата в стихове, багри и музика се оказват едновременно и ахилесова пета на обществото, и негови спасители. Земната чистота е вече безкрайно компрометирана в света на капитала и скоковете на човешките умове от „свръхчовеците“, от „Съкровище на смирените“ на Метерлинк, през разнонационалните нахъсани вътрешни диалози на символизма, през кнџежа на Верхареновия „Звънар“ до „Маса-човек“ на Ернст Толер — са напълно обосновани от бруталността на епохата. В България тази епоха се изсипва за съвсем кратък срок години, когато нашата прогресивна мисъл трябва вкупом да премине през народничеството и социализма, през символизма, импресионизма, експресионизма. В това ще ни увери и прегледа на периодиките на само няколко от списанията като: „Ден“, „Дело“, „Ново време“, „Наш живот“, „Мисъл“, „Художник“ до сп. „Червен смях“, до сп. „Пламък“. Българската поезия ношува своите „безсъници“, ражда „мъртвите царици“, с цялото си същество

¹ Гео Милев, Българският народ днес, сп. Везни год. III кн. 3.

се връща към първоизточниците на живота, създава своите химни и поеми, унесено следи музиката на „лунните петна“, пантеистично прегръща слънцето, пътува през улиците на огрешени и позорни градове — Яворов, Траянов, Кирил Христов, Пенчо Славейков, Лилиев, Ясенов, Дебелянов. — Имена, възгледи, идеи, творчески и естетически концепции, близки и изключващи се, но създаващи облика на българската поезия от тези години. Атмосферата до Балканската война става все по-тежка, „въздухът висне задушен пред нас“, за всички е ясно — трябва да стане чудото! И чудото идва, но в съвсем нежадуван и разнolik образ, който е трудно да се нарисува. „Гениите на злото... насъскаха и тласнаха нашия народ в три безумни войни, които го разориха, които го превърнаха в прогнил труп.“¹ — ще отседи по-късно Гео Милев. . Началото на войните. Първата световна война. Революцията на руския пролетариат. Революционните полети в Германия, Унгария, България. Начало на голямото отрязване!

„Велик иреалисто, от полето на върховната реалност ти праща сърдечен поздрав един от многото, за които реалността беше може би кошмар.“² — пише от бойните полета през 1915 г. Николай Лилиев. Това е „фронтната изповед“ на най-нежния, почти неземеи певец. И „великият иреалист“, двадесетгодишен, Гео Милев е длъжен да разбере, да проумее нелепата истина за човешката трагедия, за трагедията на народа си. Втурнал се като хала в националната ни и световна литература, изградил вече свои преценки за Пушкин, Толстой, Лермонтов, Брюсов, Верхарен, Демел, Ницше, Гео Милев трябва да погледне право в очите реалните събития, самия живот, действителността каквато и да е тя. Но той неочаквано и незнайно за Лилиев е много по-реалист. Защото обстоятелствата, а може би и природното чувство за оценка на прогресивно-демократичното, му помагат да види истинската същност на „онова, което се нарича прусасина“, да вдъхне въздуха на лондонските лабиринти и предградия, да даде категоричната си присъда над „моралната катастрофа“ на любимия му Демел — постъпил си доброволец, войник на войништуваща Германия. По време на войните националистическите чувства и настроения у Гео Милев, влезли стихийно и навяты отвън — изживяват своя съвсем кратък, случаен живот в психиката и личността му. В неговата душевност „глухите полета на Тракия“³, въпросите за българи, руси, славяни по време на войната, за всемирния мир, отекват дълбоко и силно, въпреки идеалистическата и „културинтернационалистическата“ им окраска. Именно затова той се отнася с неприяен и сатиричен тон към всичко в българския политически и културен живот, което е хукнало да пее прославни химни за българските войници и шовинистични буржоазни идеали; не понася крясците на „военния“ Кирил Христов, обръща рязко гръб на реалиста Вазов.

Представите за истинска човешка личност и гражданско поведение на твореца са окончателно взривени. Поетът е принуден да замине на фронта. Стихията на скритото духовно размириство избухва. Устоите и вярата във вечното се разклаща и „страшната мисъл: Война“, повтаряна от шрапнели и гранати, от запустели улици и самотни смокини, като лепкава плазма изпълва цялото същество на Гео Милев. „О, прекръщение на всичките кумири и желания!“. Образите, мислите, стилът в „При Дойранското езеро“ и „Ужасът на огнения бич“ изригват спонтанно и налагат представата за трагичния всесветовен „Вик“ на Едуард Мунк. В тези експресионистично нахвърляни редове вниманието на Гео Милев като художник и психолог улавя вътрешното движение на душите, притиснати от „сврхчовешката тежест на едно самотно съзнание: Pro patria“; когато очите

¹ Виж I.

² Литературен архив, т. II, Гео Милев, изд. БАН, София, 1964, стр. 389, писмо 149.

³ Спомени за Емил Верхарен, Гео Милев в. L'Echo de Bulgarie, бр. 2312 от 25. 7. 1921 г.

на далечни и скръбни майки разкъсват тъмнината като миражи на бойните полета; когато ужасът погубва, стрива всичко човешко у човека и реалното състояние се разбърква с полусънното блънуване на едно страхотно движение, бягане, спиране — Никъде! Това са стенограми на духовно стъписване, унищожение, сриване. В тези дни още по-ясно се утвърждава мисълта за падението на неговия, вече „някогашен любимец — Рихард Демел“. Не. Поетът в никакъв случай не трябва да бъде „знаме“ в братоубийствените войни. По-добре нищо, отколкото съмнителната популярност от военните маршове. Да умреш за родината в тази грозна война — това ли е подвига, това ли е „да дадеш най-скъпото, което ти поискаха“ в името на родината? Не! Не са тези измеренията на подвига и саможертвата, дълга пред отечеството. И пръв оценил творческото дело на Дебелянов в българската литература, Гео Милев категорично произнася: „Димчо Дебелянов бе посечен в жертва на една голяма и страшна Химера. Безсмислената Химера Отечество.“²

През 1918 г. той изпраща от Берлин в книгоиздателство „Везни“ за превод „Красный смех“ от Леонид Андреев. Близка му е не само модернистичната, раздвигана безсюжетна постройка и психологизма; близка му е ярката антиимпериалистична тенденция на произведението, което, както той се изразява — „описва ужасите на войната“. Нищо, че „Красный смех“ има прекия повод на Руско-японската война от 1904 г., а не Първата световна война. Гео Милев, открил страстния протест-обобщение против безумието и ужаса, няколко пъти настоява за превеждането му. Това става именно сега, когато България се разкъсва от жертви и глад, от антивоенни бунтове и демонстрации. Подобно на Валери Брюсов в Русия, Гео Милев в различни случаи задава въпроса: „За какво воюваме?“ И ако войната в творческата съдба на Брюсов го тласка към възприемане на революционните събития, у Гео Милев тя е кървав урок по гражданственост, решителен тласък към нови естетически и социални оценки, теми, разработени в художествени произведения и публицистични статии. Интересно е битиането на Брюсов у Гео Милев, въпреки че руската култура и изкуство като цяло има винаги определено място в критическите му и преводачески занимания. Още през 1909 г. в ръкописния си вестник „Лира“, в рубриката „Руски писатели и поети“, рисува портрети на Лермонтов, Пушкин, Надсон, Гогол, Некрасов, Достоевски, а в следващите сборници — преводи и от Ал. Толстой, Ив. Франко, Тютчев са нещо обикновено и показателно за интересите на Гео Милев. „Албум“ — 1915 г. носи двустийшието на Брюсов: „Все конечно: я понял безнадежность меня так мучившей мечты!“. Трудно е да се гадае какъв смисъл влага българският поет в тези редове. Но включените тук оригинални стихове като „Копнеющи пожари“, „Надолу“ говорят за един начален, неуталожен урбанизъм, за една социална чувствителност на поета, белези, които по-късно ще го сближат още повече с автора на сборниците „Венок“ и „Все напеви“. Интересно ще е, ако успеем да върнем времето до 1915 г., за да чуем разговора на Гео Милев с Верхарен за Брюсов. Безспорно с руския поет го свързва не само прякото познаване на поезията му и литературно-естетическата ерудиция на един голям ум, но и общата любов на двамата славянски поети — Верхарен.

По-късно Гео Милев отдава заслужената оценка за този, който не емигрира далеч от народа, който въпреки всичко остава в Русия при новия живот, воювайки за изграждането на нова интелигенция. „Краят“ за всеки поет, за всеки творец, за която и да е национална интелигенция настъпва, когато тя сама остане назад от новото, „назад от целокупния живот на народната маса“, когато „почувства себе си излишна, без почва под крака си“.³ В такъв случай еми-

¹ Литературен архив т. II Гео Милев, стр. 398, писмо до Николай Райнов.

² In memoriam, Гео Милев, сп. Везни, год. I кн. 2.

³ Краят на интелигенцията, Гео Милев, сп. Пламък, год. I, кн. 3.

грирането във времето или пространството е неизбежно. Художник и Отечество, интелигенция и народ — сложни взаимоотношения, в които Гео Милев винаги ще търси хармоничното единство, общността на живот и красота, на „проблема и изкуство“.¹ Гладките, кристални и звънки стихове, изисканите образи и рими извикват у него усещането за нещо нафталиново и ненужно. Гръмогласите години на революции и подем изискват много — изискват вярност на себе си, вярност на ония, които не искат да бъдат вече роби; изискват нови теми — българската поезия страда, има нужда от нови теми, изживявания, донесени от нови образи, ритъм, стил, архитектура на стиха. Затова Гео Милев дава място в списание „Пламяк“ на извадки от доклада на Брюсов на I всерусийска конференция на работниците по изкуството.² И неуморимият, противоречив, но пламенен и честен руски поет, спасил себе си, оставяйки при народа, ще се нареди в трите примера за интелигенцията: Анатол Франс, В. Брюсов, Бласко Ибанес.³ Позивът на поета към поета: „Да бъде твоя добродетел (готовност войти на костер!“, роден от новия живот, донася и новата поезия, и новите идеали.⁴ Интересно е къде вижда и търси тези нови теми и средства Гео Милев. Във връзка с това показателно е отношението му към бунтовно развихрения поет на „Руския Прометей“, Христо Смирненски — „В поезията ти мотиви на социално недоволство, а градени с похватите на символисти и декаденти!... Де може това!“⁵ В тази преценка има и пристрастност, но истината е една — след войните, след революционните събития в Русия и цяла Европа, проглеждането на духовете е налице и в България. Счупен е тесният кръг на самовдадените психологически преживявания, бляновете се раздират от действието на масите вън от личното „аз“ на твореца, неизбежно става и изграждането на нови поетически измерения, представи, художествени средства. Реакционното и прогресивното, злободневното и отвлеченото получават позиционната и тонова рязкост на черно-бялата графика. Въпросът е „за“ или „против“ — средните пътища са много, но глухи и неплодоносни.

И тогава като очистителен скок, като прозрение, в преводната българска литература Гео Милев разпуска ритъма на „Наш марш“ от Маяковски.⁶ Този превод е един от ярките белези за превратната идейна насока на сп. „Везни“. Българската култура прави първия си досег с Маяковски, нахлува барабанныят дъх на пролетарска Русия чрез най-революционния си откривател. Гео Милев заживява с чувството за нещо непознато, обновяващо, бързоструйно и стремително. Младата съветска култура, нейната жизненост и значимост получават категорична защита. Маяковски става символ на революцията. Три години след това, когато Септемврийското въстание 1923 г. е кървава действителност, чрез поезията на Маяковски Гео Милев воюва против културната реакционност на фашисткия закон за защита на държавата, по силата на който е спрял достъпът на всякаква чуждестранна прогресивна литература в България. Всяко вдъхване на светлина и революционен дим е богомилски позив, но Гео Милев безкомпромисно с присъщия му еретизъм прави ясната оценка за Маяковски: „Маяковски, поетът на руската революция, поетът на милионно развълнуваната улица, открива и внася във всемирната лирика нови тонове, каквито литературата не познава преди него; долавя и създава в поезията нещо ново: стихийния ритъм на

¹ Възвание към българския писател, Гео Милев, сп. Везни, год. III кн. 4.

² Сп. Пламяк, год. I кн. 5 — рубриката „Критика“, Задачи на новото изкуство.

³ Сп. Пламяк, год. II кн. 11, Три примера за интелигенцията.

⁴ Сп. Пламяк, год. I кн. I — четири преводни стихотворения от В. Брюсов и отзив за него по случай 50 г. от рождението му от Н. Хрелков.

⁵ Спомени за Гео Милев от старозагорския писател-комунист Г. Илиев; съхранява се в къщата-музей Гео Милев, гр. Стара Загора.

⁶ Сп. Везни год. III кн. 4, 1921 г. „Наш марш“ от Маяковски — превод от Гео Милев.

безименната раздвижена маса; създава нова поезия, ново изкуство: изкуство на динамика и ритъм.“¹ Тя показва за кой ли път стабилната критическа мисъл на Гео Милев, който в съставената от него революционна антология „Кръщение с огън и дух“ (1923 г.) публикува отново „Наш марш“, а също и „Гладът край Волга“ и откъси от поемата „150 000 000“. С преводите си от Маяковски Гео Милев демонстрира (в добрия смисъл на думата) и естетическите си разбирания за истинските качества на едно художествено произведение. В неговата поезия той открива много от онова, което със статии и рецензии изисква и търси в българската поезия. — Актуалното, спонтанния отговор на въпросите на деня: „красотата... старата, прилична и сладка красота; тя загива.“ Динамичният дух на времето налага „оварваряване“ на съвременната литература. Сантименталните нощни и есенни картини, миньорните погледи и преживявания, клюмащите като хризантеми настроения — те са не само вредни, но и опошляващи храма на изкуството. И тук на помощ идват „будителният вик“ на космическия старец Уитман, представителите на футуризма, кубизма, експресионизма в Русия, Франция, Германия, Италия — носители на „революционния бабил на времето“, „ужас за добрия вкус на буржоазията“, за доброто старо време. . . „И не е ли днес тъкмо футуристът Маяковски поетът на руската революция?“ — пита Гео Милев. Фабрикуването на „лъжееремеевски вопли“ и клевети, „планомерната политическа демагогия“ на западната общественост и приютените там Мережковски, Зинаида Гипиус, Балмонт, Саша Черни са разобличени, компрометирани с ореола на хулен плач.² Гео Милев многократно, с бележки, преводи, снимки, статии (главно в сп. „Пламък“) показва израстването на следоктомврийското руско изкуство. В съвременните следвоенни модернистични течения в Европа и България, в книгата на Иля Еренбург „И все таки въртятся“ той вижда предизвикателството на бунта, вижда суровите сокове, които ще дадат живот на мъртвата стилизирана поезия; вижда служенето на една съвременна антибуржоазна и антифашистка теза, удовлетворяване на нуждата на народа за нова революционна интелигенция.³

Осъзнаването на необходимостта от появяването ѝ не е случайно явление за позициите на Гео Милев, а има своето дълбоко обяснение в житейската и творческа съдба на поета. Връщането ни към месеците между март 1918 г. и март 1919 г., времето на престоя му в Берлин, ще даде действителната светлина на нещата. Изпитал върху себе си смазващата сила на „Химерата Отечество“, свидетел на истеричния крясък „на нож!“, Гео Милев получава в прекалено силна доза имунизация против „гражданската“ поезия — като идейна теза, като стил и художествено изпълнение. Затова с усещането за нещо първородно той открито възприема немския експресионизъм; запознава се лично с кръга на сп. „Aktion“. Там го тласка отрицателно на войната и насилието, на господстващата класа с нейния практицизъм и етика на буржоазно парвеню; привлича го и революционната позиция на болшинството експресионисти (Ернст Толер, Й. Бехер, Л. Франк, Рубинер), чиито възгледи се споделят и от други двама сътрудници на сп. „Aktion“ — в лицето на Роза Люксембург и Карл Либкнехт. В същото време революционното настроение на немския пролетариат, възторжено посрещнал избуха на своя северен брат, е във връхния си градус. Пламта Ноемврийското въстание на 1918 г. Гео Милев с цялото си същество е на страната на барикадите. Същевременно — субективизмът, култът към творческа свобода на художника, индивидуализмът в границите на експресионизма като течение и модернистичните

¹ Сп. „Пламък“, год. I. кн. I, 1924 г. Гео Милев.

² Гео Милев, Днешната руска култура, сп. „Пламък“, год. I. кн. 3.

³ Вж. Гео Милев, Краят на интелигенцията, сп. „Пламък“, год. I. кн. 3. Гео Милев, Зорница, сп. „Пламък“, год. I. кн. 2 (подпис Р. Слантов), Гео Милев, Поезията на младите, сп. „Пламък“, год. I. кн. 2.

художествени форми в областта на поезия, проза, живопис, театър — получават своеобразния си сблъсък и съжителство в поведението на Гео Милев като поет, преводач, редактор на бъдещото списание „Везни“.

„Когато революционните дни разлюляха Германия, стихията на бунта овладя духа на Гео“ — четем в спомените на неговата съпруга Мила Гео Милева. Винаги будните граждански позиции на Гео Милев набират нов убедителен, разбурен материал. След всичко това появата на поемата „Моята душа“¹ и известните „Грозни прози“ е напълно обяснима и реална. Душата на поета преминава през многобройните превъплъщения на разногласия живот и ритъма му; душата на поета става ад от предградия „с изсъхнали тъжни деца“, от рждсали телени мрежи и мъртви войници, превръща се в „глухия стон на един гладен народ“.

Душата ми е пламтящ факел
хвърлен в сърцата,
Душата ми е яростният пристъп на
една отчаяна маса, която къса, която гори,
която чули!

Ето експресионистичната изповед, ето първия по-сериозен опит за разчуване на художествената форма, за практическо постигане на онова „оварваряване“ на поезията, което Гео Милев издига като позив по-късно в сп. „Пламък“, ето бясната необузданост, в която живее революционен размах и която ще го сближи с футуристичния Маяковски.

А в „Грозни прози“, видял окончателно разделението на света, с любов и разбирание Гео Милев говори за „големия загрубял мъж с каскет и синя блуза“, „за суровия човек с жълтия сърп в ръка“, създаващи образа на гладната, покъсана Европа. Образите са нахъсани и неочаквани, поетически, „прозите“ се движат от напора на една развълнувана душа, познала революционните стъпки на пролетариите, любовта и смъртта на барикадите. Затова вестта: „Карл Либкнехт и Роза Люксембург убити при опит за бягство“ прозвучава навреме, шалките са свалени пред погребението на жертвите на въстанието. Една година след това, 1920 г., Гео Милев създава своето „Експресионистично календарче“ и дванадесетте му „месеца“ преминават под сянката на отключените знамена в ръцете на труда, омразата и бунта. Това са дванадесет социални поеми, ритъмът е барабанен; месец „Ноември“ става символ на въстаналите немски работници, запечатва се сред останалите месеци с финалния изблик „Спартакус!“. Нека ескадроните налитат, нека картечните тракт — стрелците с „червени ленти на ръка“ знаят какво искат. „Ний градим барикади, ний копаем вал: между Вчера и Утре“. „Експресионистично календарче“ Гео Милев пише под прякото изживяване на революционните германски дни и всичко бунтовно, което въздухът донася до него от цяла Европа и Русия. В месец „Октомври“ бунтът на трудовия свят е пряко изъвен и чрез художествените средства. „Черните мъже с пушки“ преминават уверено през есента и тя ги позлатява. Това са идейни теми, светлосещане и стил, които подготвят творческия талант на Гео Милев за вече истински социалните поеми „Ад“ и „Ден на гнева“, напомнящи затворения мъчителен кръг на „Затворници“ от Ван Гог, или картината „Войната на гладните против ситите“ от Петер Брюгел. „От всички морета, от всички земи“ „всемирната черна мизерия“ изригва, адът не иска да бъде ад! „Данте беше *andante*... Ний сме *presto*.“ Събуденото *presto* на градове и народи налага динамичен и разбунен тон на новата поезия. Това е не само Гео Милево дълбоко убеждение, това е органическата рожба на „новото изкуство“ в Русия, Франция, Германия. „Лазар отдавна е станал“ и приспивните музикални стихове добиват значение близко до анахронизъм.

¹ За нейното авторство възприемам за основателна тезата на Георги Марков — Лит. архив т. II, Гео Милев, стр. 50—52.

Ето защо Гео Милев само две години след написването на поемата „Дванадесетте“ от Блок я превежда в България¹, откривайки в нея звуците на необходимото за деня, на истински вечното. Гео Милев познава основно творчеството на Александър Блок, но показателно е, че се насочва към него с преводи едва след Октомврийската революция. Имайки определен възглед-принцип за действително „непосредственото, силно, велико изкуство“, той го вижда осъществен чрез творческата личност на Блок. Тези свои идеи развива в статията си „Александър Блок“.² Кое цени, кое търси в поетическото наследство на руския поет? У него Гео Милев открива едно от потвържденията за същността, закъсатата на „народния поет“ — този художник, който е „манифестация на колективната народна душа, израз на народната душа, пророк на народната душа“. Периметрите на гения започват оттам, откъдето той престава да бъде индивидуален фейерверк в полето на националната литература, когато чрез поезията му заговорят скритите в недрата на народа художествени ценности и напеви. „Защото Блок не е само Блок: Блок е Русия.“ Гео Милев познава вече студията му „Русия и интелигенцията“ и е обяснимо да види в идеала на „непознатата“, в образа на Христос — „блясък и символ на великото спасение: Русия“. В съзнанието му тя заема реалните си очертания чрез изживяните художествени образи и достойнства, чрез „мълниеносната непосредственост“ на поетическия израз. Изводният характер на оценките, които дава Гео Милев за Блок, го принуждава да посочи само три от произведенията му като аргументи — „На поле Куликовом“, „Возмездие“ и „Дванадцать“. Като редактор и автор на театрални рецензии за гостуващи в България руски театри, като първи преводач на поемата „Дванадесетте“, като публицист и критик в статията си за Блок, Гео Милев осезателно и открито заговаря за Русия и руската култура; за тази Русия, която разби оковите си и стъпи на собствените си крака, която той нарича „велика саможертва на човечеството“, превърнала се в „символ“, който пламти днес пред нас — страшна, буреносна и спасителна.“ Страшна, буреносна и спасителна! Същата Русия, видяна още по-осъзнато, „по-отблизо“, със своите най-велики умове ще съпътства страниците на сп. „Пламяк“, за да воюва за един красив и земен, хумен свят, без белите предателски ноши на 1923 г., без разбитите конски и човешки черепи по мегдани, пътища, урви. Ще воюва в името на народа ни, заедно с най-доблестните български мъже ще пита „Докога?“, ще призовава.

В българската история и българското съзнание се извършва нещо ужасно, отнемашо дъха; преминава незапомнен от години ураган. Народът изявява себе си, пръв след своите братя по участ въстава против фашизма. Нищо, че трясъкът на погрома е всеобщ, изумителен, чудовишен. Само няколко месеца след него Гео Милев разпраща своята прословута „покана“ за списание „Пламяк“; без заобикалки обявява програмата му — да бъде факел, озаряващ пътя към едно свободно бъдеще. Много са жертвите и загубените илюзии. В тези безумно тежки дни Гео Милев заявява: „Ний ще останем там, дето е Народът; при Народа, пред Народа.“ Ръкавицата за дубой с властта и държавата, с хищния закон за защита на държавата, е хвърлена. През същата 1924 г. в Съветска Русия умира „един невъобразимо голям човек“, издигнал образа си до „лъчезарието на митологията“.³ Умира Ленин. Тази вест заговаря и от страниците на сп. „Пламяк“. Некроложният текст от Гео Милев е кратък, но достатъчно казващ за „титана

¹ Из „Дванадесетте“ — 8, 9, 10, 11 глави — излиза най-напред в сп. Везни, год. II, кн. 2 със статията „Върху дванадесетте“ от Г. Росимов; преводът е придружен с илюстрация на Н. Гончаров. Цялата поема излиза като отделна книжка „Блок. Дванадесетте“ в книгоиздателство „Везни“ 1920 г., а през 1923 г. откъси от нея в революционната антология „Кръшение с огън и дух“.

² Сп. Везни, год. III, кн. I. Гео Милев, Александър Блок — по повод смъртта му.

³ Сп. Пламяк, год. I, кн. 2.

на историята“, обезсмъртил себе си още приживе с делата си в името на една велика идея. „Титан, който налага мълчание.“ Защото само „делата на бъдещето ще бъдат присъда на неговите дела“. Текстът се придружава със снимка — Ленин — двуцветна гравюра на дърво от Макс Мейер. А в рубриката „Критика“ четем кратко съобщение — „Литература за Ленин“ — за издадения траурен лист от Маяковски, Иля Еренбург, Соболев, за траурното утро в Берлин и „Погребалния пеан“ от Й. Бехер „в памет на великия покойник“. Гео Милев вярва в този човек и в делата му; затова в кн. 6 на списанието дава място за репликата „Арцибашев за Ленин“, в която авторът ѝ (подпис La) полемизира с Арцибашев и „другите герои от емиграцията“ — защитавайки вожда на пролетариите. В полемичен тон е написан и отзивът за издадената вече в България книга „Максим Горки за Ленин. Спомени“. Чрез спомените на „Максим Горки, писателят, който не лъже“¹, Гео Милев разкрива образа на обикновения, искрен, непосредствен Ленин, носителя на всички качества, които правят човека човек на войнстващия оптимизъм. В трето измерение, в трета светлина е показан Ленин в статията за Толстой², където Гео Милев утвърждава неизчерпаемия дух на руския рудокоп, приемайки за единствено верни, задълбочени и истинни оценките, които именно Ленин му дава. Отново извежда съветската власт и култура изпод отломките обвинения против руската революция и болшевизма — уж инквизиторски осъдили съчиненията на Толстой. Не всичко в тази статия е изяснено, защото и самите ние, едва днес, успяваме да обясним картината на културната политика на тогавашна Съветска Русия; но едно е ясно за Гео Милев и той не го скрива: „от изток иде светлината“ на свободата, отвоювана не със средствата на Толстой, а с кръвата на един голям народ.

И този народ не спира, най-изтъкнатите му умове търсят не само новото „днес“, но и бъдещия въздух, атмосферата, контурите на „утре“ — „утре“ в политически, социален и културен аспект. Гео Милев се съгласява със становищата на В. Брюсов³ от книгата му „Руската поезия вчера, днес и утре“ и в нея търси разрешение на някои чисто български проблеми. Още повече, че през 1921 г. от страниците на символистическите „Везни“ той сам обявя свършека на символизма в България, явяващ се вече рожба на една изживяна нужда. Именно затова Гео Милев бързо разбира картината на литературното развитие в Русия след 1917 г. такава, каквата я очертава Брюсов, въпреки резервите си към оценките му за „революционния футуризм“. Пролетарската поезия, носителка на новото пролетарско светоразбиране — ето на кого се падат отговорните художествени задачи на бъдещето. Новородения бит и съдържание на епохата изискват новородено съдържание и форма. С цялото си поведение на литературно списание-факел „Пламък“ се стреми да превърне позициите си в художествени истини чрез политически бележки и парадокси, чрез художествени произведения, български и преводни, чрез злободневни статии от Г. Василев и главно от Гео Милев. В един момент, когато септемврийската трагедия не е станала още история, а е тъмно, мъчително настояще, принципът — днес, „когато стене цял народ да бъдеш писател, значи да бъдеш общественик“ — взима размерите на свято ежедневие, на върховно обричане в героичния сан на народен защитник.

И това е всичкото, това е достойният свършек на всяка голяма доблестна личност.

¹ Сп. Пламък, год. I. кн. 6. рубриката „Книги“, — Максим Горки за Ленин — спомени. Гео Милев.

² Сп. Пламък, год. I. кн. 7—8. Толстой, Гео Милев.

³ Сп. Пламък, год. I. кн. 4. Руската поезия вчера, днес и утре, Гео Милев.